

A III. ábra az iskolai lógás és a fáradtság kapcsolatát mutatja a cigány gyermekek körében. Láthatjuk, hogy a mintában szereplő cigány gyermekek közül azok, akik három vagy több napot lógtak, valamivel több, mint kétszer annyian, 59%-uk érzi mindennap fáradtnak magát, ellenben azokkal a társaikkal, akik egyszer sem lógtak. Közülük 26% vallott mindennapi fáradtságról.

Az adatok tanúsága szerint az általános iskolás diákok igen nagy hányada számára nem szolgál kellemes légkörrel az iskola. Az előzőekben ismertetett adatok mellett bizonyítja ezt az is, hogy a vizsgálatban részt vett tanulók közül a cigány gyermekek 35%-a, a magyar gyermekek pedig valamivel kevesebben, 29%-uk mondta azt, hogy nyomasztó érzéssel tölti el őket az iskola.

Mint arról már több hazai kutató beszámolt, a cigány gyerekek iskolai szereplésének milyensége egy speciális problémakör része. A cigány fiatalok a többségi társadalom kultúrájától eltérő normavilágot visznek magukkal az iskolába, mely a tanáraival, barátaival, táplálkozásával, dohányzásával, alkoholfogyasztásával kapcsolatos választásait és döntéseit mozgatja. Ezért fontos és sürgető feladat az, hogy differenciált, a cigányok és a többségi társadalom kulturális különbségeit szem előtt tartó, azokra megfelelő alternatívát kínáló multikulturális szellemű egészségformáló közvetítés jelenjen meg az iskolában.

Ennek egyik feltétele a kulturális különbségek feltérképezése az egészségmagatartásban, mely munkához kíván bázisként szolgálni e kutatás.

Gordos Ágnes

Cigány gyerekek előítéletei

Tanulmányunk a Bács-Kiskun megyében 1993 óta folyó cigányságkutatás alprogramjaként lezajlott felmérés adatain alapul. A cigányokkal szembeni előítéletekről szóló szakirodalom gazdag, de kevés szó esik arról, hogy vajon a cigány gyerekeknek vannak-e előítéleteik a nem cigány gyerekekkel szemben. Arra a kérdésre kerestük a választ, hogy mennyire befolyásolják az előítéletek kialakulását a megtapasztalt negatív vagy pozitív élmények, illetve a szülők véleménye milyen mértékben játszik szerepet e viszonyulások létrejöttében?

A felmérést Bács-Kiskun megye településein végeztük el 1997-ben a helyi cigány kisebbségi önkormányzatok segítségével. Így 220 fő (100 fiú, 120 lány) 7–14 éves iskolás cigány gyermeket és szüleit vizsgáltuk kérdőívvel. Az adatfelvételben az Eötvös József Főiskola (Baja) romológiai speciálkollégiumának hallgatói működtek közre, nekik és a cigány kisebbségi önkormányzatok tagjainak ezúton is köszönetünket fejezzük ki. Külön köszönetet mondunk Rostás Lászlónak, az OCÖ alelnökének (Kiskunhalas) a felmérés problémamentes szervezésében és lebonyolításában nyújtott segítségéért.

A minta nagysága miatt a kapott eredményekből nem vonhatunk le általános érvényű következtetéseket, de azt elősegíthetik, hogy minél többet megtudjunk a cigány gyermekekről. A kérdőív bizonyos kérdéseinél (pl. szomszédokkal való viszony, szülők foglalkoztatottsága) csak a vizsgált csoportra vonatkozathatunk, néhány kérdésnél (pl. a szülők nézeteinek befolyásoló hatása a gyermek véleményének alakulására) viszont szélesebb körű megállapításokat is tehetünk.

Az előítéletek

Az előítélet mint jelenség sohasem önmagában fordul elő, hanem mindig más tényezőkkel együtt (pl. családi mintakövetés, vélemények átvétele, kortárs csoportok befolyásoló szerepe stb.), amelyek meghatározzák, elősegítik kialakulását, vagy éppen következményei lehetnek.

Ezért nagyon fontosak a családdal kapcsolatos információk. (A család az a kis csoport, amely elsődleges fontosságú a szocializáció és az érték közvetítés szempontjából.)

Ebben a szülőknél van a legjelentősebb feladatuk, mivel ők azok, akik magatartásukkal, véleményalkotásukkal értékeket közvetítenek és minősítenek, mintául szolgálnak a gyerek számára. Minden családon belül kialakul egy egységes normarendszer, amelyet a család tagjai elfogadnak, eszerint élnek, és ez rendszerint átöröklődik a gyermekekre is.

Fontos jelenség a gyermek személyiségének alakulása szempontjából az azonosulás is. Az azonosulás a szocializáció legmagasabb szintje, melynek során a gyermek átveszi szülei véleményét, azonosul azokkal, belsővé válnak számára bizonyos magatartásformák, gondolkodásmódok.

Nem a család az egyetlen olyan közeg, amely a gyermek vélekedéseinek kialakulását és változását befolyásolhatja. Ilyen csoportnak tekinthetjük még a család közvetlen környezetében élő emberek összességét (pl. szomszédok), kortárs csoportokat (pl. osztálytársak, barátok), valamint a távolabbi ismerőseket, akiknek gondolkodása szintén meghatározó a gyermek személyiségének formálódásában.

Előítéletekkel nap mint nap, az élet bármely területén találkozhatunk. Ez jelenthet pozitív és negatív irányultságot egyaránt. Említéskor viszont rendszerint a negatív attitűdök jutnak eszünkbe. Az előítéletes gondolkodás fontos jellemzője, hogy észérvekkel, megalapozott információkkal is csak nagyon nehezen módosítható, vagy egyáltalán nem változtatható meg.

Az előítéletek kialakulásának első lépcsőfoka rendszerint valamilyen negatív élmény egy bizonyos csoport egy vagy több tagjával. Sokszor egyetlen ilyen benyomás is elég ahhoz, hogy az egyén általánosítsa, és negatív véleményét a csoport minden tagjára kiterjessze. E véleményalakulás nemcsak gondolatokban, hanem szavakban és tettekben is megnyilvánulhat.

Magyarországon a kisebbségben lévő etnikai csoportok közül a cigányság ellen irányul a legtöbb elutasítás, agresszió. Vajon mi lehet ennek az oka?

Legfőbb indokként a kultúrák nagy mértékű különbözőségét említhetjük. A cigányság egy rendkívül különleges, a nem cigány emberek számára sokszor érthetetlen motívumokkal teli kultúrát hozott magával, amit viszont csak úgy tudunk megérteni, ha nem zárkózunk el az információk sokasága elől, és nem alkotunk elhamarkodott, téves ítéleteket velük kapcsolatban.

A közvetlen környezet véleményformáló szerepe

A közvetlen környezet (jelen esetben a szomszédság), illetve annak származása meghatározó lehet sok kérdés tekintetében (pl. a velük való kapcsolat, a gyermek nem cigányokkal kapcsolatos véleményének alakulása, a szülők véleményének formálása stb.).

A megkérdezett gyerekek közel 1/3-ának a *szomszédai* cigány emberek, 40% esetében nem cigányok és a családok több mint 1/3-ánál „vegyes” a szomszédság (cigány és nem cigány emberek is). A szomszédokhoz fűződő kapcsolatok minősége is lényeges, mert a hozzájuk fűződő jó vagy rossz viszony meghatározó lehet a gyermek általános véleményének kialakulásában. A megkérdezettek 63%-a barátságban van a szomszédaival, beszélő viszonyban 30%-uk él, és csak 7%-uk számolt be rossz kapcsolatról.

A családon, szomszédokon kívül a szoros környezethez sorolhatjuk a *kortárs csoportokat* is, mivel ezek szerepe szintén nagyon fontos az egyén viselkedésének, vélekedéseinek alakulásában. A vizsgált cigány gyerekek nagy része (70%) olyan osztályba jár, ahol többségében nem cigányok tanulnak. Ilyen környezetben erős hatások érik őket, melyek asszimilációs törekvéseiket felerősíthetik. A gyerekek 97%-ának van barátja az osztályban. Közülük 27%-nak a *barátai* cigány származásúak, 33% nem cigányokkal barátkozik, illetve 37%-ban „vegyes” származású barátokról beszélhetünk (cigány és nem cigány gyerekek egyaránt).

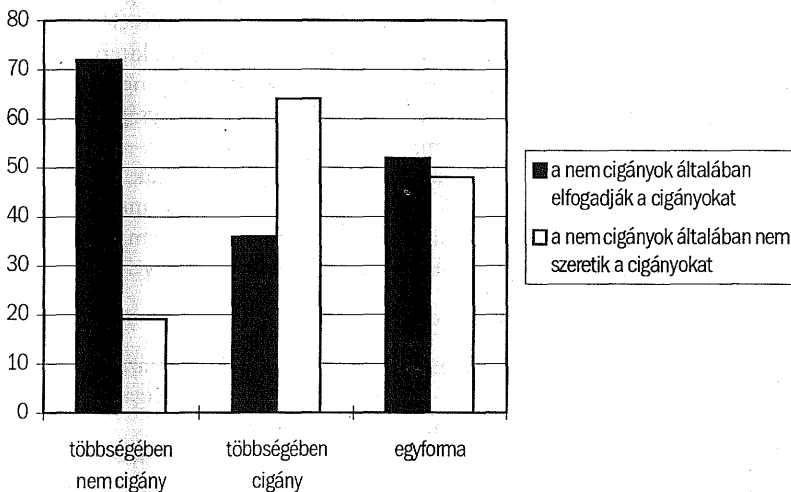
A cigány gyerekek nagy mértékű beilleszkedési törekvését mutatja, hogy nagyobb részt nem cigány gyerekeket választottak barátjuknak, illetve cigány barát esetében is törekszenek a nem cigány gyerekekkel való szoros kapcsolatra.

Vizsgáltuk, hogy a 7–14 éves gyerekeknek milyen véleménye alakult ki a nem cigányokról, s ezt személyes tapasztalataik milyen mértékben befolyásolták. A gyerekek 43%-a szerint a nem cigányok általában nem szeretik a cigányokat, sőt ellenségesen fogadják őket. A megkérdezettek közel fele válaszolta azt, hogy elfogadják a cigányokat, és többnyire barátságosan viselkednek velük, 10%-uknak pedig nem volt véleménye erről a kérdéstről. Feltételezhető, hogy a cigány gyerekek tudják és tapasztalják, hogy jelenlétük mindenképpen – akár negatív, akár pozitív – érzelmeket indukál a környezetükben. Az irányukban tanúsított magatartás (elfogadás vagy elutasítás) az egyik legmeghatározóbb tényezője lehet a nem cigány emberekről alkotott véleményük alakulásában.

Vizsgáltuk, hogyan formálódik a cigány gyerekek nem cigányokról alkotott általános véleménye az osztálytársak származásától függően.

I. ÁBRA

A cigány gyerekek nem cigányokról alkotott véleményének alakulása az osztálytársak származásától függően

Azok a cigány gyerekek, akik többségében nem cigányokból álló osztályba járnak (70%), lényegesen nagyobb arányban gondolják úgy, hogy a nem cigányok általában elfogadják a cigány embereket. Ez adódhat abból is, hogy az ilyen osztályokba járó cigány gyerekek családjai többnyire beilleszkedtek a társadalomba (magasabb iskolai végzettségűek, lakás- és életkörülményeik a nem cigány átlaggal megegyezők), ezért a nem cigány osztálytársak könnyebben fogadják el őket, így a velük szemben tanúsított viselkedést a nem cigányok szélesebb körére is kiterjesztik.

Érdekes, hogy a „nincs véleményem” választ ennél a kérdésnél csak az ilyen osztályokba járó cigány gyerekek adták. Ők – véleményünk szerint – sem egyértelmű elfogadást, sem egyértelmű elutasítást nem tapasztalnak.

Azoknál a gyerekeknél, akik többségében cigány gyerekekből álló osztályban tanulnak (20%), nagyobb arányban szerepel az a vélemény, miszerint „a nem cigányok általában nem szeretik a cigányokat”. Ez adódhat abból is, hogy ezekben a „majdnem” cigány osztályokban a túlkoros és magatartási problémákkal küzdő gyerekeket „gyűjtötték össze”, ezért a többi gyerek és a pedagógusok is magát az osztályt utasítják el, de a negatívumokat kizárólag a cigány származásnak tulajdonítják. A cigány gyerekek pedig ezt az elutasítást egyértelmű ellenséges magatartásnak érzik.

Azokban az osztályokban, ahol megközelítőleg egyenlő arányban tanulnak cigányok és nem cigányok (10%), megfigyelhető az osztályok két részre „szakadása” (ezt szociometriai vizsgálataink is megerősítették). Attól függően, hogy a cigány gyerekeknek van-e kapcsolata, és az milyen a nem cigány gyerekekkel, szinte azonos arányban adtak válaszokat.

A szülők hatása a gyermekek véleményének alakulására

Mivel a család nagy szerepet játszik a gyermek fejlődésében, ezért fontosnak találtuk a cigány *szülők* nem cigányokhoz való *viszonyulását* is megvizsgálni. A szülők 30%-a szerint nincs különbség cigány és nem cigányok között, 40%-uk utalt arra, hogy „jó emberek, keresni kell a kapcsolatot velük”, és 13% gondolja úgy, hogy „jó lenne úgy élni, mint ők”, és csak 17%-uk szerint „jobb, ha kerüljük a társaságukat”.

Megfigyelhető, hogy a szülőknél a kapcsolatkeresés dominál, a nem cigány emberek kerülése pedig csak kis számban fordul elő. A megkérdezett gyerekek többsége (70%) keresi a nem cigány emberek társaságát, nyitott a kapcsolatok létesítésére. 20%-uk nem tesz különbséget cigány és nem cigány között, és csak 10%-uk kerül a nem cigányok társaságát. A szülők és a gyerekek esetében az arányok megközelítik egymást, mégis a gyerekeknél erőteljesebben jelentkezik a kapcsolatkeresési szándék, a kerülés pedig kisebb számban fordul elő. Véleményünk szerint ebben nagy szerepet játszik az előzőekben ismertetett nem cigány szomszédokkal, osztálytársakkal, barátokkal való, többségében pozitív viszony. Tehát a cigány gyerekek véleményének alakulására az erős családi hatáson túl jelentős befolyással bír a szűkebb társadalmi környezet és a kortárs csoport.

Vizsgáltuk azt is, hogy a különböző életszakaszokban milyen mértékű a *gyermek és a szülők* nem cigány emberekkel kapcsolatos *véleményének egyezése*.

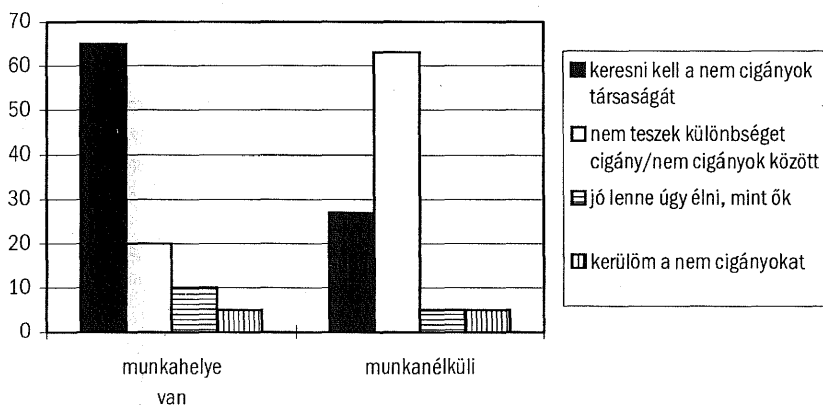
7 éves korban a véleményegyezés 100%-os. Ez azt jelenti, hogy a gyermek teljesen azonosul szülei nézetével, maradéktalanul elfogadja azokat. Az életkor fokozatos előrehaladásával ez az azonosság egyre kisebb mértékű lesz: 8–10 éves korban már csak 60%-os, és a 10–12 éves gyerekeknél (a prepubertás időszakában) mutat legkisebb mértékű megegyezést. Ebben az időszakban a gyerekek egyre inkább önálló sodnak, alakul ki saját véleményük. Ez a tendencia magyarázható a kortárs csoportok erőteljes befolyásoló hatásával.

A következő korcsoportban érdekes jelenség mutatkozik: a 12–14 éves cigány gyerekeknél a szülők véleményével való megegyezés ismét növekedést mutat (56%). A 12–14 éves cigány gyerekek már felnőtt feladatokat kell ellátnia otthon: részt kell vennie a kistestvérek nevelésében, a lány az anya, a fiú pedig az apa szerepét sajátítja el, mindenféle munkát el kell már végezniük. Gondolkodására sem a serdülőkori lázadás, ellentmondás jellemző, hanem ismét a szülők véleményének nagy mértékű elfogadása. A családhoz való „visszatalálást” az iskola erőteljesen elősegíti az okozott sorozatos kudarcokkal, ezért ebben az időszakban következnek be a túlkoros cigány gyerekek végleges szakítása az iskolával, és az esetek többségében családját, annak értékrendjét választják.

A munkalehetőségek csökkenése esetleg konfliktusforrás lehet: „az előítéletek termőtalaja a verseny és a konfliktus” (Aronson). Ezért tartottuk fontosnak megvizsgálni, hogy a *cigány szülők foglalkoztatottsága* milyen mértékben befolyásolja, illetve befolyásolja-e a nem cigány emberekhez való hozzáállásukat. Ebben a tekintetben a szülők nem cigány emberekkel szembeni negatív viszonyulása nem jelentős.

II. ÁBRA

A cigány szülők nem cigányokról alkotott általános véleményének és foglalkoztatottságának összefüggései

Ha a szülőnek van munkahelye, akkor többségében (65%) keresi a nem cigány emberek társaságát, nem tesz különbséget cigány és nem cigány között 20%, és csak 5% kerül a nem cigányokat. 10% esetében jelenik meg a „jó lenne úgy élni, mint ők” vágya.

Munkanélküliségük esetén döntő többségük (63%) szintén nem tesz különbséget az emberek között, a kapcsolatot keresi a nem cigányokkal 27%-uk, és kerül a nem cigányokat 5%-uk. Ebben a csoportban 5%-uk „szeretne úgy élni, mint ők”.

Míndezen alapján feltételezhető, hogy a cigány szülők nem tekintik versenyhelyzetnek a foglalkoztatottságot, mert munkanélküliségük esetén sem tapasztalható nagyobb fokú ellenséges véleménynyilvánítás. Ennek oka talán az, hogy az ugyanabban a társadalmi rétegben elhelyezkedő nem cigány emberek szintén hasonló problémákkal küzdenek, őket is ugyanúgy érinti a munkanélküliség, hasonlóak az életkörülményeik.

A cigány gyerekek negatív és pozitív élményei

A kérdőív végén a gyerekeknek lehetőségük volt a nem cigányokkal kapcsolatos kellemes és kellemetlen élményeikről mesélni. Többen is voltak (4%), akik egyáltalán nem válaszoltak erre a kérdésre, mondván, hogy semmi ilyesmi nem jut eszükbe. A gyerekek 18%-a csak rossz élményt mesélt, 28% csak kellemeset és 50%-uk mindkettőt.

Nagyon érdekes volt megfigyelni, hogy a pozitív élmények közül 33% anyagi természetű volt (kaptak valamit, megajándékozták őket stb.), 67% pedig humánus jellegű (barátkoztak vele, szépen szóltak hozzá, „Meglátogatott a szomszéd néni, amikor beteg voltam” stb.). A negatív tapasztalatok között anyagi jellegű egyáltalán nem szerepelt, mind az emberi kapcsolatok szféráját, a hátrányos megkülönböztetést érintette.

Megvizsgáltuk, hogy azoknál a gyerekeknél, akik jó és rossz tapasztalataikról is meséltek, hogyan alakul a nem cigány emberekhez való viszonyulás. A pozitív és negatív tapasztalatok egyidejű megléte mellett a gyerekek 75%-a keresi a nem cigányok társaságát, s csupán 25%-uk kerüli őket. Az, hogy rossz élményeik ellenére is megpróbálnak közeledni, egyrészt arra enged következtetni, hogy erősebben érintették őket a pozitív hatások, mint a negatívak, másrészt pedig rossz tapasztalataikból nagy valószínűséggel nem általánosítanak a nem cigányok egész csoportjára, tehát az előítéletek kialakulásának ez a mozzanata náluk még nem jellemző.

Összegzés

Vizsgálatunk fő kérdése az volt: vannak-e előítéleteik a cigány gyerekeknek nem cigány emberekkel szemben. A vizsgálat eredményeit tekintve arra a következtetésre jutottunk, hogy a cigány gyerekek körében a nem cigányokkal szembeni ellenséges viselkedés és gondolkodásmód – amelyek az előítéletek fokmérői – csak kis mértékben vagy egyáltalán nem figyelhető meg. Tehát megállapítható, hogy a vizsgált gyerekek csoportjában nem vagy alig jelennek meg előítéletek a nem cigányokkal szemben. Ezt a viszonyulást a gyermekek szüleiére is kiterjeszthetjük, mert mint kiderült, nagy befolyásoló szereppel bírnak gyermekeik nézeteinek alakulására. Az is megfigyelhető, hogy keresik a nem cigányok társaságát, próbálnak barátkozni, kapcsolatokat teremteni velük.

A cigány gyerekek nem cigányokkal szembeni viselkedését nagy mértékben befolyásolják a család (szülei) attitűdjei. A szülők foglalkoztatottsága tekintetében nem találtunk összefüggést a nem cigányok elfogadása és elutasítása mértékében, tehát ez esetben nem előítéletforrás a konkurencia.

Jelentős befolyásoló tényező viszont a cigány gyerekekkel szemben tanúsított magatartás, az osztálytársak, barátok származása. A nem cigányok döntő mértékű elutasítását csak azokban az osztályokban találtuk, amelyekben szinte csak cigány gyerekek tanulnak. Azokban, amelyekben a nem cigány diákok aránya jóval magasabb, erőteljes a nem cigányokhoz való pozitív viszonyulás.

A cigány gyerekek előítéleteinek megelőzésében is jelentős szereppel bírnak a „vegyes” osztályok, amelyek egyben azt is szolgálják, hogy a nem cigány gyerekek is megtanulják elfogadni osztálytársaik másságát. Mindez nagy kihívást jelent az iskolák, a pedagógusok, de az oktatáspolitikusok számára is.

Raiczné Horváth Anikó & Hodoványné Varga Györgyi

7–8. osztályos cigány tanulók identitás-szerveződésének és énkép-alakulásának sajátosságai

Énidentitás, énkép

Az *énidentitás* a társas valóság kölcsönhatásai nyomán kialakuló, tudatosan megélt *élmény*. Az énazonosság, amely személyiségünk kongruenciáját adja, kognitív elemeket – énfogalom – és önmagunkhoz való viszonyulásunkban megmutatkozó affektív elemeket – önértékelés – tartalmaz. Ezekből együttesen alakul ki az énkép, mely azokat a jellemzőket tartalmazza, amelyeket a személy önmaga részének tekint.

Önmagunkra vonatkozó tudásunk, önmagunk minőségei és minősítései társadalmi, kulturális jelentéseket hordoznak. Énképünk nem eleve meglévő adottság, a társadalmi ontogene-